

ЙОВАН ЙОВАНОВИЧ ЗМАЙ

(Јован Јовановић Змај, 1833 – 1904) е сред най-талантливите сръбски поети от втората половина на XIX век. В поезията си разкрива вдъхновяващата сила на фолклорната песен, което по принцип е характерно за отношението на неговото поколение към народното творчество. Литературният свят, който изгражда, е оркестриран от различни, но хармонично звучащи гласове: от дидактичния тон на възрожденския патриотизъм, от патриархалната загриженост към колективните нравствени ценности, от чувството на гражданска отговорност към социалния ред и духовното развитие на обществото, от лирико-интимната изповедност на любовното чувство, а бащиното си чувство към най-малките изразява в произведения, писани за тях, което го прави първия значим и обичан сръбски автор на литература за деца.

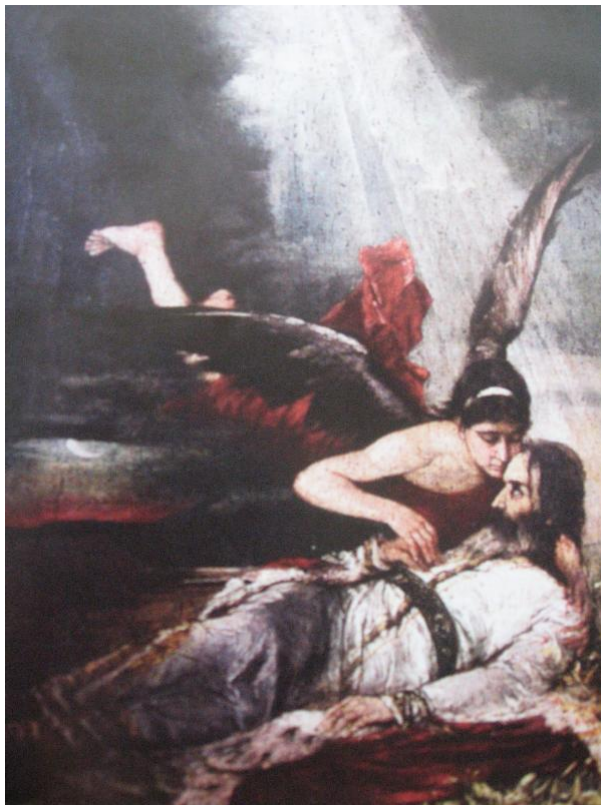

Първоначално следва право във Виена, Прага и Пеща, а след това – медицина в Пеща, където се дипломира през 1870 г. Работил е като практикуващ лекар в различни градове, включително в родния си град Нови Сад, в Белград, Загреб, Виена... В личния си живот обаче е нещастен – всичките му деца умират в най-ранна възраст, а след тях – и неговата съпруга, която обичал силно. До края на дните си остава сам и като типичен романтик изживява чрез поетическото слово болката от живота. За разлика от другите поети на своето време – Бранко Радичевич, Джура Якшич, Лаза Костич, той не се обръща към жанра на епическата поема или на историческата трагедия и макар да създава разнообразна поезия, предпочитана за него остава кратката лирическа форма. Представителни както за неговата творческа индивидуалност, така и за сръбската поезия са стихосбирките *Розички* (*Ђулићи*, 1864) и *Увехнали розички* (*Ђулићи увеоци*, 1882), които са образци на сръбската любовна лирика, поетическата книга *Източен бисер* (*Источни бисер*, 1861), съдържаща преводи и подражания на източна поезия, два тома с лирически стихотворения, които асоциира с музиката и песента (*Певанија*, 1882, *Друга певанија*, 1896), и *Съновидения* (*Снохватице*, 1895) – последното е и заглавие на филма от 1983 г., посветен на Змај. Именно като лирически поет той е познат на българския читател още от

времето на Петко Рачов Славейков и е сред най-често срещаните у нас имена на сръбски писатели в антологии и славистични изследвания¹.

Независимо че своя поетически талант проявява най-вече в областта на лириката, Змај заема активна позиция по отношение на проблемите, свързани с историческата съдба на Сърбия и с нейните национални колизии и политически перспективи. Стихотворението, което предлагаме в превод на български език – *Вила*, отразява именно тази страна от творческия му профил и същевременно онагледява поетиката на романтическия фолклоризъм с характерната за него образна система и силабическо стихосложение: в случая доминира 10-сричният стих (с малки изключения) без задължителна кръстощна рима.

Оригиналът на стихотворението е по следното издание: Јован Јовановић-Змај. *Све дојакошнје песме: Оригиналне. I*. Нови Сад: Српска народна задружна штампарија, 1871, с. 112 – 115.

Джордже Кръстич. *Смъртта на цар Лазар*, 1885

¹ Обзорно представяне на този въпрос вж. във: Величко Тодоров. „Знам ги аз тях!“ Сърбия и сърбите в българската литература. София: Критика, 2000.

ВИЛА

Борило се, па се уморило:
 Мртва лежи на Косову војска.
 Слобода је мртве испратила,
 Оставила живе сиромаше,
 Нек робује, ко ропством дугује,
 Који живот у ропству поштује.
 У крви се круна утопила –
 Црвен крвца од жалости црне,
 Видов-дане видо је мегдане,
 Видео је славу и јунаке,
 По сто срца у грудима једним,
 Једну снагу међу стотинама,
 Како с' свети пре нег' што ће мрети;
 Видео је оно српско сунце,
 Како сину, па како се вину,
 Како стаде, па како западе,
 А тама је на мрвило пала,
 Црн је барјак ноћца разавила,
 Полу-месец крвав изаша је –
 Победио ј', ал' га скупо стаје.
 Ноћ је пала, невесела, тамна,
 Гора ј' нема, у њој душе нема,
 Само једна лепота девојка,
 А лепа је као стручак цвета,
 Умиљата ко тица грлица,
 Жалостива као глас славуја,
 Па по гори тужне речи збори:
 „Леле мени, кукавици сињој,
 Младости ми и животу моме,
 Да самцита остадох на свету!
 Што би мушко, то ми изгинуло,
 Што би женско, то ми пресвиснуло,
 Немам рода, немам завичаја –
 На Косову сва ми срећа спава.
 Ој, Србијо, постојбино дивна,
 И јунаци, дико и поносе,
 Ој, слободо, погажени цвете,
 Српско име, поружена цркво,
 Како ће вас оплакат' девојка!“
 Тако млада дању ноћу јада,
 Тако Српска виче и нариче;

ВИЛА

Србската војска се би, но падна
 И на Косово лежи тя мъртва:
 Свободата мъртвите погребна,
 Сиромашите остави живи,
 Роб робува, ако робство тачи
 И решил е дългове да плаща.
 В крвн короната се там удави –
 Алената крвн от скрб чернее,
 Видовден видя полета бойни,
 Що е чест – видя, герой що значи,
 Сто срца в едни гърди как бият,
 Силата една на сто юнаци
 Как умират с ореол на святост;
 И рожденото им србско слнцн
 Как блести видя и се въздига,
 Как изгрява, после как залязва,
 Мракът се разсипа над земята,
 И ноцта развя байрака черен,
 Кървав полумесецът изплува –
 Победи, но скъпо ще му струва.
 Падна ноц невесела и тъмна
 И лесът без шум, без дъх остана,
 Само прелестна една девојка,
 Като росно цвете, хубавица,
 Миловидна като гургулица,
 Жалостива като глас на славей,
 Из гората ходи, тъжно дума:
 „Ах, горко ми, клета кукувица,
 За моминство и за младост жаля,
 Сам-самичка на света останах!
 Що бе мъж – във битката загина,
 Що жена бе – се прости с живота,
 Нямам вече бащина ми стряха,
 Там, на Косово, угасна всяка радост.
 Србийо, о, роден дом мой дивен,
 И юнаци горди и велики,
 Свобода, ти скършено си цвете,
 Србско име, осквернена цркво,
 Как аз – клетата, да ви оплача!“
 Тъй тя ден и ноц тъжи, въздиша,
 Тъй по Србия скърби и жали;

Ал' невољи на овоме свету.
 Све је глухо до Бога једнога.
 Тако траја неколико дана,
 Од туге је косу распустила,
 Од жалости лицем побледела,
 Сузе су јој рухо обелиле,
 Од тежње јој поникоше крила, —
 Те се створи у горици вила.
 Хвала Богу, тада и довека,
 Није рана од самрти била,
 Тешка рана од Видова-дана.
 А вила се Богу помолила,
 Те по гори поникнуло биље,
 И корење од свакоје руке,
 Ком је вила снагу увидела,
 Терем знаде, где које ваљаде.
 Турчину се рука осилила,
 Кујућ' њоме мачеве и ланце,
 Па се сила љута побесила —
 Јој Србима, да Срби не беху!
 Ево скоро петстотин' година;
 Од како се сузи и крвави,
 Гора нам је рађала јунаке,
 Невоља им груди челичила,
 А вила им ђорде наоштрила,
 Па се славно бише и бранише.
 Кад је Српче мајка породила
 Свако ј' вила чедо пољубила,
 А маленом у повоју синку
 Певала је српски и јуначки;
 Кад су Срба ране надјачале,
 Вила му је очи заклопила
 И самртну муку олакшала.
 Вила ј' слепцу гусле удесила,
 А гусле су душе веселиле,
 И мртвима славу подизале,
 Храбрим, живим храброст увећале
 Ево, браћо, моје песме мале,
 Која прича како ј' досад било,
 А и одсад — Божија је влада —
 Благо оном, ко се чему нада.

Но на този свят беди царуват.
 И навред е глухо — чак до Бога.
 Дните тјј се нижеха и ето —
 От тѓа разпусна си косите,
 От скрџта ѝ пребледна лицето,
 Дрехата от сълзи стана бяла,
 И в криле копнежът се превърна,
 И така тя стана горска вила.
 Да прославим Господа веќе,
 Раната от Видовден бе тежка,
 тежка, ала не и смъртоносна.
 Вилата на Бога се помоли
 И поникнаха в гората билки,
 Корени различни, лековити,
 Силата на всяко тя усети,
 На мига разбра кое какво е.
 Турчинът с десница яка
 Мечове ковеше и окови,
 Разлюти се бясната му сила —
 Срџи, вие срџи да не бяхте!
 Ето, вече петстотин години;
 Откак плаче и пролива кърви,
 Раждаше гората ни юнаци,
 Мџките гърдите им калиха,
 Вилата им сабите наостри,
 Браниха се, славно те се биха.
 Срџбски син когато мајка ражда,
 Вила го целува по челото,
 А на пеленачетата малки
 Срџбски песни за юнаци пее.
 Ако рани срџбина надвият,
 Вилата очите му затваря,
 Смъртните му мџки облекчава.
 На слепеца гуслата настрои,
 Гуслата душите веселеше,
 Славата на мџртвите разнесе
 И на живите тя вдџхна смелост.
 Ето, братя, мойта малка песен,
 Що разказва как до днес било е,
 А отгук насетне — Бог решава —
 И блазе му, който се надява.

Превод от срџбски: **Жоржета Чолакова**